

Ézsaiás 8,23–9,6 — Az alagút vége

1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai megértés

Ézs 8,23-9,6¹ az Ézsaiás könyve egyik fontos alegységének, az ún. Ézsaiás emlékiratnak a záró perikópája.² Az emlékirat, amely a 6,1-9,6 részt foglalja magában, olyan Ézsaiás próféta életével kapcsolatos próféciákat és elbeszéléseket tartalmaz, amelyek a Kr.e. 733-732-es évekkel állnak összefüggésben. Ebben az időszakban Júda északi szomszédjai, Izrael és Arám politikai szövetségre léptek a kor nagyhatalma, Asszíria ellen, és ebbe a koalícióba megpróbálták erőszakkal bevonni a déli Júdát is. A dávidi trónon ülő Áház királyt Ézsaiás próféta többször is kitartásra és hitre biztatja, higgadságra inti. A szóbeli formában elhangzó „ne félj!” üzenetet Isten látható jelekkel is megpecsételi: יְשׁוּבָא Söár Jásúb (7,3), אֱלֹהֵי אֱמֻנָה Immánuel (7,14) és מַהֲרֵר שָׁלַל חַשׁ בָּז Mahhér-sálál-has-baz (8,1.3) gyermekek erősen szokatlan nevei a jövő vonatkozásában Jeruzsálem számára ígéretet, ellenségeit illetően veszedelmet jósolnak. Azonban a sokszori biztatás és jelek ellenére Ézs 7-8 arról tudósít, hogy a jeruzsálemi udvar kételkedve fogadja a próféta szavait és jeleit, sőt elutasítja azokat. Politikai vonalon ez úgy nyilvánul meg, hogy Áház Asszíriát kéri föl, hogy szorult helyzetében segítsen rajta (2 Kir 16,5-9). Ézsaiás bátorító üzenete csupán egy kisebb körben, a 8,16-ban tanítványoknak nevezett csoportban talál pozitív visszhangra. A jeruzsálemi vezető réteg többsége szorultságában a prófétai szó helyett a halott lelkeket hívja segítségül (8,19). Ez a „halállal kötött szövetség” (Ézs 28,15,18) lesz Jeruzsálem életfilozófiája. A 8,20-22 meglehetősen nehezen rekonstruálható és értelmezhető szövegében annyi mindenesetre nyilvánvaló, hogy a prófétai tanítástól és intéstől elforduló és a halottak világában segítséget kereső nép büntetése az éhínség, teljes sötétség, szorongattatás és elhagyatottság lesz. Ezt az állapotot Ézs 8,22 olyan sajátos héber kifejezésekkel írja körül, amelyek egyébként soha, vagy csak ritkán jelennek meg máshol az Ószö-

¹ A számozás a Magyar Bibliatársulat (1990) kiadását követi. A Rev. Károliban ez megfelel a 9,1-7 szakasznak. A számozásbeli eltérésekhez és a perikópa behatárolásának kérdéséhez lásd alább.

² Az elnevezés (Jesaja Denkschrift) K. Budde egy 1928-ban megjelent nagyhatású tanulmányából származik, aki az első személyben elmondott próféciákat és történeteket először azonosította a könyv önálló alegységeként.

vetségben. A szerző ezzel az irodalmi eszközzel is az idegenségnek az érzését kelti: az, ami Júdára következik olyan élmény, amelyben eddig még soha nem volt része.

A 8,23-9,6 perikópát közvetlenül megelőző rész fő tematikája tehát a sötétség. És 8,23-9,6 pedig pontosan ezt a gondolatsort bontja tovább. A jelen perikópa a megelőző rész közvetlen folytatásának tekintendő, amelyet a szerző pontosan a jelenlegi szövegösszefüggésre nézve komponált.³ Nem egy szóban elhangzó próféciával van itt dolgunk, hanem egy olyan szöveggel, amely eredetileg is írásban készült el.

Az előző versekhez való tartalmi kötődés a perikópa *elhatárolásának* a tisztázásánál is fontos. Egyértelmű, hogy a 9,7 tematikailag egy új gondolati egységet kezd. Vitatott viszont, hogy az üdvprófécia pontosan hol kezdődik.⁴ A Magyar Bibliatársulat (1990) és a Rev. Károli különböző számozásai és szövegtagolásai mögött két eltérő értelmező hagyomány áll, ti. az a kérdés, hogy a 9. rész üdvpróféciáját le kell-e választanunk a megelőző rész történelmi vonatkozású szövegeiről, vagy azal összefüggésben kell látnunk. A perikópák közötti összefüggés fenti vizsgálata megerősíti azt, hogy az üdvpróféciát nem lehet és nem is szabad függetleníteni a korábbi történelmi szituációt ábrázoló leírástól. Ha a 9,1-6-t leválasztanánk a 8,23-ról, azzal az üdvhirdető prófécia történelmi relevanciáját kérdőjeleznénk meg, szemben az ószövetségi történelemszemlélettel.⁵

A perikópa *műfaji meghatározásánál* is alapvető szempont a kontextushoz való szoros kötődés. Egyes magyarázók ugyanis a 8,23-9,6 mögött gyakran egy olyan, eredetileg önálló textust látnak, amely egy trónralépési ceremónia rítusának része volt.⁶ Ebből a szempontból próbálták értelmezni a szöveget, és meghatározni konkrétan azt a királyt, akinek koronázásáról szól (pl. Ezékiás, Jósias). Bár az ókori királyideológiával és annak irodalmi lecsapódásaival való szoros kapcsolatot nem lehet tagadni (lásd alább), a jelen szöveg bizonyára nem volt ilyen ceremónia része. Azok a versek, amelyek JHVH-t második személyben szólítják meg (9,2-3), illetve amelyek a hallgatóságot többes szám első személyben említik (9,5) nem

³ Az exegetikai irodalomban olykor elhangzik az a vélemény is, miszerint És 8,23-9,6 eredetileg egy, a jelen kontextustól független szöveg volt. Az előző perikópával való kapcsolatot az ennél későbbi keletkezésű 8,21-22 (esetleg 23) versek oldják meg. Vö. Alt, Jesaja 8,23-9,6, 213; Wolff, *Frieden*, 61-62; Thompson, *Ideal King*, 85-86; Rózsa, *Üdvösségközvetítők*, 128. Véleményem szerint pontosan fordított a helyzet: És 8,23-9,6 egy korábbi tematika (a sötétség motívuma) vonalán keletkezik. Ehhez a továbbíró módszerhez És könyvében még más analógiát is találunk (vö. 11,1-7).

⁴ Vö. Rózsa, *Üdvösségközvetítők*, 128-128.

⁵ Vannak, akik a 8,23 első sorát sorolják a megelőző próféciához. Ez a vélemény a 8,23 rendkívül bonyolult szövegének egy bizonyos értelmezésén alapszik, amelyre itt a rendelkezésre álló ke-
retek miatt lehetetlen kitérni.

⁶ Vö. von Rad, *Königsritual*, 203-205. Hasonlóképpen Sauer, *Königs-Krönugs-Ritual*, 381-391.

illenek a fenti rituális keretbe. De hasonlóképpen elhamarkodott lenne a szöveg-egységet himnusznek tekinteni.⁷ Nemcsak a profetikus elemek kérdőjelezik meg ezt a besorolást, hanem a szöveg jelenlegi irodalmi funkciója is. Ha ti. ez a szöveg eleve a megelőző prófécia folytatásaként keletkezett és nem rendelkezett önálló liturgikus funkcióval, akkor helytelen lenne itt egyetlen liturgiai elemhez köthető konkrét műfajt keresni. Nincs olyan műfajcsoport, amelybe Ézs 8,23-9,6 fenntartások nélkül besorolható lenne. Megjelennek benne a koronázási rítussal kapcsolatos elemek, találunk az imádságra jellemző, Istent megszólító formulákat, de a szöveg jócskán tartalmaz jóvendölést is.

Tartalmi szempontból Ézs 8,23-9,6 szövege számos ponton komoly kihívást jelent a mai olvasónak. Itt csupán néhány fontosabb problémára lehet kitérni. A 8,23 versben a הָקֵל *héqal* („könnyűvé tesz” tehertől, illetve „megaláz”, azaz tiszteletlenül bánik valakivel) és הִכְבִּיד *hikbíd* („nehézzé tesz, megterhel”, illetve „tisztességet ad/hoz” valakinek) igék kétségtől egymással ellentétes gondolatokat jelenítenek meg.⁸ Kérdés marad azonban, hogy pontosan mire is utal itt a szerző? A 23. verset a bibliafordítások és kommentárok egy önmagában zárt mondatként értelmezik: „ahogyan (כִּי *kő*) előbb megalázta, (úgy) később megdicsőítette”. Tartalmi okok miatt ennél valószínűbb azonban az, hogy az összehasonlítás a 9,1-ben nyeri el értelmét, és a mondat is itt zárul le: „ahogyan előbb megalázott, és később megdicsőített, *úgy* a nép, amely most sötétségben jár világosságot fog látni.” Azaz, Istennek egy korábbi történelmi tette bizalmat ébreszt a jövőre nézve. A várható szabadulást a 9,3 szintén egy történelmi analógia alapján képzei el („miként a Midján napján”). Zebulon és Naftali területei Izrael északi régióit jelölik. Kevésbé világos a „Tenger útja” (דֶּרֶךְ הַיָּם *derek hajjám*) referencia. Általában a Földközi tenger melletti úttal szokták ezt azonosítani, de a bibliai korból erre nézve nincs támpontunk. Ugyanúgy kérdéses a הַגִּלְגָּל *gölíl haggójím* értelme. A többi kifejezés földrajzi konnotációja arra engedne következtetni, hogy itt is egy konkrét régióra kell gondolnunk, részben talán a későbbi Galileára, amely a Zebulon és Naftali területeit is magában foglalta (Galileai tenger nyugati vidéke). A három régióban A. Alt a Kr.e. 732-721 közötti Asszír birodalom három közigazgatási egységére való utalást lát.⁹ Ez azonban erősen bizonytalan marad. A 9,3-ban említett „Midján

⁷ Így pl. Wolff, *Frieden*, 63. Rózsa, *Üdvösségközvetítők*, 128-129 szerint itt háladalról van szó, ami két okból is problémás. Először, a hála motívum sehol nem jelenik meg a szövegben; másodszor, a hála a szabadulás után szokott elhangzani, amely itt még egy jövőbeli esemény. Wildberger, *Jesaja*, 366, is említi ugyan a háladal kategorizálás lehetőségét, de jelzi azt is, hogy a szöveg erősen formabontó.

⁸ Vö. Wildberger, *Jesaja*, 372; Høgenhaven, 219-220; Czanik, 162.

⁹ Alt, *Befreiungsnacht*, 210-211. A próféciát ennek megfelelően a 732-721 közötti időszakra datálja (vö. 2 Kir 15,29).

napja” a Gedeón bíró harcaira utal (Bír 6-8), amelyben a Zebulón és Naftali törzsei, sőt a tenger melletti vidék (Áser) és Jordánon túli térség (Manassé) is jelentős szerepet játszanak (Bír 6,35; 7,23). Az „előbb megalázta, majd megdicsőítette” a Bírák könyvéből jól ismert büntetés-szabadítás motívumra emlékeztet. Valószínűbb tehát, hogy a 9,3-hoz hasonlóan 8,23 is Izrael népének egy korábbi történelmi emléket idézi meg, amelyet a jelen helyzettel hoz párhuzamba.

A 9,1 sötétség-világosság tematikája, mint láttuk, szorosan a megelőző részhez kapcsolja ezt az üdvprófeciát. A 8,22 egyetlen versen belül három különböző szóval utal a sötétségre: חֹשֶׁכָּה *chaséká*, מָוּף *máúf*, אֶפְלָה *afélá*. A 8,23-9,1-ben ennek tükörképét kapjuk: מָוּף *múáf*, חֹשֶׁךְ *chósek*, צִלְמוֹת *erec calmút*. E szavaknak itt nem a fizikai vonatkozása jelentős. Az Ószövetség szimbólumrendszerében a sötétség az istennélküliséget, az elhagyatást, a halál közeli állapotot jelöli. Ezzel szemben a fény az élet, a szabadulás jele.

A második fontos kép az öröm, amely a 9,2-ben kerül előtérbe. A 9,2-ben szereplő „megszaporítod a népet” valószínűleg korai szövegromlás eredménye, amelyet már a héber szöveg áthagyományozói is észleltek. A Szent István Társulat (2003) bibliafordítása és a Káldi Neo-Vulgáta (1997) sok más modern fordítással együtt helyesen tolmácsolja: „megsokasítod az ujjongást”.¹⁰ Az öröm mértékének kifejezéséhez két képet használ a szerző: a termés betakarításakor megélt öröm (vö. Zsolt 4,8; 126,6) és a győztes csata utáni zsákmányosztás öröme.

A 9,3-6 ennek az ujjongásnak az okaira mutat. A három כִּי *kí*, „mert” kezdetű mondat azt igazolja, hogy Isten népének van oka arra, hogy örüljön. Az első ok az ellenségtől való szabadulás. Ezt olyan élményként írja le, mint mikor leveszik az állatról az igát (עֹל *ól*) és a jármot (*mótá*),¹¹ és összetörik az ösztökét. Az idegen nagyhatalomnak való szolgálat a biblia nyelvén rabiga (vö. Ézs 10,27; 14,25; Jer 27-

¹⁰ A héber szöveg szó szerint így hangzik: „megsokasítod a népet, *nem* növeled meg az örömet”, ami érthetetlen. A masszoréták ezt így javítják: „megsokasítod a népet *nekik*, megnöveled az örömet” (ez utóbbit követi a Rev. Károli és MBT is). Viszont ez az értelmezés is kifogásolható. Tartalmilag a *gój* név Júdával kapcsolatos említése itt nehezen indokolható. De még ennél is nagyobb gondot okoz az, hogy a máshol egyébként fennálló gondolati párhuzam itt megtörik. Ezért helyesebb a לֹוּ הַגִּי *haggój ló* helyett הַגִּיל *haggíl*-t olvasni (וַיְהִי *j* helyett וַיְהִי, ami viszonylag gyakori héber másolási hiba): הַגִּיל הַגְדִּלְתָּ הַשְּׂמֵחָה הִרְבִּיתָ *hírbítá haggíl wöhigdaltá hassszimchá*, „megsokasítod az ujjongást, és megnöveled az örömet”, amelyet a fenti fordítások is követnek. Ugyanennek a rekonstruált גִּיל *gíl* „ujjongás” szónak az igei formája (יָגִיל *jágílú*) jelenik meg a 9,2 végén. Vö. Wildberger, *Jesaja*, 364 és Czanik, *Ézsaiás*, 166, akik a hasonló גִּילָה *gílá* „ujjongás” olvasatot javasolják.

¹¹ A מָטָה *matte* kifejezésben furcsa lenne a מָטָה *matte* „pálca” szó (a váll pálcája). Itt nem az állatot verő pálcáról van szó, hanem az iga (עֹל *ól*) szinonimájáról. Így helyesebb itt a מָטָה *matte* helyett a מוֹטָה *mótá*-t olvasni („járom”) (lásd Jer 27,2; 28,10.13; Ezek 34,27; vö. Wildberger, *Jesaja*, 364).

28) és büntetése olyan, mint mikor bottal vernek valakit (Ézs 10,5.24.26; 14,5). Ehhez a tematikához kapcsolódik a 9,4 is. Az asszír katonasáruk és véráztatta köpönyvek elégetése nemcsak egyszerűen egy háború végét jelenti, hanem azt is, hogy itt Isten népe lett a győztes.

A 9,5-6 egy újabb okot is ad az ujjongásra. Egy új uralkodó kerül Jeruzsálem trónjára. Az 5-6. versekben kidomborodó uralkodó képe azonban több szempontból is rendhagyó. Először is feltűnő az, hogy a szöveg egy gyermek (*jeled*) születéséről beszél. A *jeled* szót egyesek képletesen értelmezik, és azzal az ókori jogszakkással hozzák kapcsolatba, mely szerint a király trónralépése tulajdonképpen egy adopcio. Szemléletes ebből a szempontból a Zsolt 2, mely szerint JHVH a Sionon nemzi (לֵד *ild*), azaz fogadja fiává a trónra lépő királyt.¹² Mások arra hivatkoznak, hogy egy felnőtt királyt a Biblia nem nevez „gyermek”-nek. Ezért itt inkább egy jövőendőbeli uralkodó tényleges születésére gondolnak.¹³ Amennyiben elfogadjuk azt, hogy Ézs 8,23-9,6 valóban a jelen kontextus számára komponált irodalmi szöveg és nem egy másik kontextusból átvett, korábban önálló liturgikus kompozíció, akkor a második opciót kell valószínűbbnek tartanunk. Itt nem egy konkrét, a szerző korában éppen trónra lépő, vagy születő királyról van szó, hanem valóban profetikus értelemben egy eljövendő uralkodóról. Azaz a szöveg egy uralkodó születésének reményét és nem a konkrét tényét rögzíti. Ugyanakkor a *jeled*, „gyermek” terminus ismét a prófécia kontextuális jellegét erősíti. Hiszen éppen az Ézsaiás emlékirat összefüggésében látjuk, hogy a szimbolikus nevekkel bíró gyermekek rendhagyó módon a prófétai üzenet hordozóivá válnak (lásd 7,1.14; 8,1.3.18). Magyarán: a *jeled* kifejezést nem(csak) a királyorákulumok felől, hanem az Ézsaiás könyve felől kell értelmeznünk. Ezt a gondolatot erősítik a születendő uralkodó jelképes nevei is.

Régi fölismerés az, hogy az uralkodó itt szokatlan módon egy egész sor nevet kap. Az ókorban szokás volt, hogy a trónra lépő király új uralkodói címmel indult. Viszont itt nem csupán ennyiről van szó. Itt nemcsak a sémi névtanban teljesen ismeretlen névelemek sorával találkozunk, hanem egyszerre több névvel is. Ez a jelenség pedig meglehetősen egyedi módon az ókori egyiptomi kultúrához kötődik. Az ókori Kelet uralkodóitól eltérően az egyiptomi fáraó öt nevet kapott. Túl azon, hogy az Ézs 9,5-ben megjövendőlt uralkodó is öt nevet kap, a nevek szerkezete és tartalma is erősen az egyiptomi gyakorlatra emlékeztet.¹⁴ Az első név, מִלְכָּם

¹² Von Rad, *Königsritual*, 212; Alt, *Befreiungsnacht*, 218; Rózsa, *Üdvösségközvetítők*, 139. Vö. még Sauer, *Königs-Krönugs-Ritual*, 383-387.

¹³ Wolff, *Frieden*, 68-69; Wildberger, *Jesaja*, 377-378.

¹⁴ Az egyiptomi háttérrel Hugo Gressmann ismerte föl, akinek nézetét később többen is átvették és részleteiben is kidolgozták. Vö. Alt, *Befreiungsnacht*, 219; Wildberger, *Jesaja*, 381; Wildberger, *Thronnamen*, 56-74.

יִעֲצָן *pele jóéc*, fordításokban gyakran „csodálatos tanácsos”. Nem valószínű azonban, hogy egy uralkodót tanácsadónak nevez. A יִעֲצָן *jóéc* azt is jelenti, hogy „tervező” (pl. aki haditerveket sző), amely sokkal jobban illik a jelen összefüggésbe („csodát tervező”, ti. az aki csodás terveket sző).¹⁵ A második név, אֵל גִּבּוֹר *él gibbór*, fordításokban leggyakrabban „erős/hős isten” (vö. אִישׁ גִּבּוֹר *is gibbór* „hős férfi”, 1 Sám 14,52), de érezzük, hogy ez itt kakukktozás. Bizonyos szövegekben a גִּבּוֹר *gibbór* Isten jelzője (Jer 32,18). Ezért vannak, akik úgy vélik, hogy az Ézs 9,5 nevei nem a király tulajdonságaira mutatnak, hanem a király Istenére, JHVH-ra.¹⁶ Ez a nézet azonban főként a negyedik és ötödik névelem esetében erősen megkérdőjelezhető. Valószínűbbnek tartom, hogy az אֵל גִּבּוֹר *él gibbór* itt a gyermek tulajdonságaira utal. Tény, hogy az Izraeli királyideológiától nem idegen a király és az istenség (értsd emberfölöttiség) kapcsolatának hangsúlyozása. Ha a Zsolt 2 nem riad vissza attól, hogy a királyt JHVH által nemzett fiúként mutassa be, s ha a Zsolt 45,7 (és 8?) a királyt istennek (אֱלֹהִים *elohím*) nevezi, akkor elvileg nem kellene furcsállnunk Ézs 9,5 szóképeit sem (amennyiben számolunk a képanyag ókori metaforikus értelmével).¹⁷ A Bibliában azonban az אֵל *él* és אֱלֹהִים *elohím* szavak nem azonosíthatók minden további nélkül. Nem kizárt az, hogy az אֵל *él* jelentése itt nem „Isten”, hanem „vezér”, ebben a konstrukcióban „hős vezér”.¹⁸ Ezt az értelmezést támogatja az, hogy mind a négy másik név emberi vezetői tekintélyre utal.¹⁹ A harmadik név, אָבִי אֲדָם *abí ad* „örökkévaló atya”. Az אָב *áb* nemcsak fizikai értelemben vett apát jelent, hanem olyan személyt is jelölhet, aki tekintéllyel bír mások fölött (Ézs 22,21). Az örökkévaló (אֲדָם *ad*) pedig a királyság tartósságára utal (vö. Zsolt 72,5,17). A negyedik név, שָׁלוֹם שָׂרָא *sar sálóm* „békeesség fejedelme”, az ország jövőbeni jólétét és stabilitását jelzi. Az ötödik név feltehetően a 9,6 első sorában maradt fenn: רַב־הַמִּשְׁכָּה *rab hammiszrá* „a fejedelemség ura”.²⁰ Az egyiptomi

¹⁵ A két szó kombinációja jellegzetesen ézsaiási, és máshol Istennel kapcsolatban jelenik meg (28,29; 25,1; 29,14). Vö. Wildberger, *Jesaja*, 381–382. Régebbi bibliafordítások elválasztják egymástól a „csodálatos” és „tanácsos” neveket (így szerepel ez Händel *Messias* oratóriumában is). Ez azonban nem elfogadható.

¹⁶ Vö. Wegner, *Re-examination*, 109–110; Goldingay, *Compound Name*, 239–244.

¹⁷ Vö. Wildberger, *Jesaja*, 382–383.

¹⁸ Stat. abs. אֵל *ajíl*, st. constr. אֵל *éjl* (script. def. אֵל *él*; vö. Ezék 40,48 és 41,3). Vö. Ezék 32,21: אֵלֵי גִבּוֹרִים *élé gibbórim*, „hatalmas hősök”.

¹⁹ Ellene csupán az hozható föl, hogy az Él Gibbór Ézs 10,21-ben gyakori vélemény szerint Istenre vonatkozik. Ám elvileg ez a vers a jeruzsálemi királysághoz való visszatérésre is utalhat (vö. 1 Kir 12,26). De akárhogy nézzük is, Ézs 9,5 mindenképpen egy földi uralkodót illet az Él Gibbór névvel.

²⁰ A héber szövegben itt ez áll: לְמַרְבֵּה הַמִּשְׁכָּה *lomarbéh hammiszrá*, amelyet a fordítások általában így adnak vissza: „uralma növekedésének...” A מַרְבֵּה *marbe* jelentése viszont „sokaság”, s bizonytalan a „nagyság” értelmezés. A הַמִּשְׁכָּה *hammiszrá* „uralom” kifejezés pedig nem mennyiségi fogalom. Egyébként a héber szöveg itt teljesen bizonytalan, amit az ókori fordítások is

fáraóknál az ötödik névelem a születéskor kapott név volt. Az a tény, hogy itt Ézs 9,6-ban nem egy általunk is ismert júdai király neve jelenik meg megerősíti azt, hogy valóban a jövőbe tekintő prófétai szöveggel van itt dolgunk. Az eljövendő királyi trón alapja a מִשְׁפָּט *mispát* és צְדָקָה *cödáká*, amely a világ stabilitását biztosító jogrendet jelenti, és amelyet Ézsaiás a maga korában hiánycikként említ (Ézs 1,21; 5,7.16; 28,17). Csak az a királyság lehet maradandó, amely ilyen értékekre alapoz.

2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések

Ha Ézs 8,23-9,6-t tágabb bibliai teológiai összefüggésben vizsgáljuk, akkor mindekelőtt az Ézsaiás könyve Asszíria ellenes próféciáival látunk szoros tartalmi és motívumbeli rokonságot (Ézs 10,5-15.24-27;²¹ 11,1-9; 14,24-27; 16,1-5; 30,27-33; 37,21-35). Ezen túl viszont, Ézs 8,23-9,6 közel áll olyan, a dávidi utód eljövételéről szóló perikópákhoz is, amelyek egyszerre hangsúlyozzák azt, hogy a király önmagában kicsiny ugyan, de hatalmas Isten szolgálatában áll. Ide tartozik Ézs 11,1-9, ahol a letarolt fából (10,33-34) kinövő Isai sarja Isten erejével uralkodik. Mik 5,1-6-ban bemutatott uralkodó a kis Betlehemből, egy jelentéktelen családból származik, de Isten erejével és tekintélyével fog uralkodni és biztosítani a békességet Asszíria ellen. Zak 4-ben Zerubbábel a fogság utáni Júda reménysége. A kezdet kicsiny ugyan, de Isten a nagy hegyet is lapálla teszi előtte. Hasonlóképpen, Zak 9,9-10-ben Júda eljövendő királya alázatos és számárháton ülő, aki mindezek ellenére az egész világ ura (vö. Zsolt 2; 72).

Ugyancsak utalnunk kell itt arra, hogy az Ézs 8,23-9,1 megjelenik az Újszövetségben is, Mt 4,15-16-ban. A Mt 4,15-16-beli ézsaiási idézet szövegtagolása eltér a héber szövegtől és közelebb áll a Septuagintához. A megalázás-megdicsőítés párhuzama teljesen elvész, s a „Zebulon és Naftali földje” egy új mondatot kezd. Az evangélista számára igazából a helységnevek a fontosak: Zebulon és Naftali vidéke (s az ezzel kapcsolatban említett másik három földrajzi terminus) az a terület, ahol Kapernaum is található, s ahol Jézus Krisztus elkezd tanítói működését. Az ézsaiási idézet tehát Jézus egész galileai működésének a mottója.²² A világosság

alátámasztanak (vö. Wildberger, *Jesaja*, 365). Más, véleményem szerint kevésbé meggyőző javaslatokhoz lásd Zimmerli, Thronnamen, 249-252; Schunck, Thronname, 108-110; Wegner, Re-examination, 111.

²¹ Az Ézs 10,24-27-ben ugyancsak megjelenik a történelmi analógia (az Egyiptomból való szabadulás, mint a jövő szabadulás garanciája), illetve utalás történik a Gedeón történetére.

²² Az evangélium következő nagy egysége Mt 16,21-nél kezdődik, ahol Jézus Jeruzsálemi útjáról és szenvedéseiről kezd el beszélni a tanítványainak. Vö. Hagner, *Matthew*, 71.

nem más, mint Jézus, az ő tanítása, a sötétségben élő nép pedig Galilea népe. Feltehetően Ézs 9,1-re utal Lk 1,32-33 és 78-79 is: a születendő Jézus az, akit a Magaságos fiának neveznek majd, s akinek Isten odaadja a Dávid trónját. Feltűnő, hogy az evangélium nem idézi a 9,5-6 neveit Jézussal kapcsolatban, bár itt egészen kézenfekvő lenne.

A későbbi keresztyén teológiában Ézs 8,23-9,6-t egyértelműen a Messiás-próféciák közé sorolják. Magától értetődő indokot szolgáltatott ehhez a „születendő gyermek”-motívuma (vö. Ézs 7,14). Az ószövetségi messiási próféciák keresztyén értelmezése az írásmagyarázat történelme során igen sok bonyodalmat okozott. S bár a jelen perikópa applikációjára való tekintettel ezt a hosszú hermeneutikatörténetet nem hagyhatjuk figyelmen kívül, a rendelkezésre álló keret mégis csak két rövid, de teológiailag igen lényeges megjegyzésre ad lehetőséget.

Először, az ézsaiási textus Jézus Krisztussal való kapcsolata nem közvetlen, hanem közvetett. Azaz, Ézs 8,23-9,6 elsősorban, eredetileg nem Jézus eljövételéről szólt, hanem az asszír uralom alóli fölszabadulást hirdette. A későbbi (és modern) olvasók számára már extravagánsnak tűnő királyi nevek és a világ egyik végétől a másikig terjedő dávidi birodalom leírása is tökéletesen beleillik a szerző korának udvari költészetébe és királyideológiájába. Számolva azzal, hogy ez a fogalmazásmód a szerző korában is a költői nyelv sajátossága volt, ezeket a költői képeket nekünk ma sem szabad, és nem is kell historizálni,²³ hanem meg kell hagyni metaforáknak.

Másodszor, az ézsaiási textus és az újszövetségi Messiás közötti hermeneutikai kapcsolópont kulcsát máshol kell keresnünk. A keresztyén teológiának mindenekelőtt a szöveg (és itt konkrétan Ézs 8,23-9,6) *lelkületéhez* kell hűnek maradni. Ez itt három dolgot jelent. (a) Egyrészt, ez a perikópa is ismeri és alkalmazza az analógia hermeneutikáját: ahogyan Isten megalázta és megszabadította Izraelt a Midján napjaiban, úgy fogja megszabadítani népét az Asszír uralom napjaiban is. A szerző analógia elvét követve az ézsaiási szöveg alapján eljuthatunk a Messiás Jézus Krisztusig. Ahogyan Isten szabadító válasza az asszír korban egy dávidi utód formájában konkretizálódott, úgy jogosan (értsd: szöveghűen) tekintjük Jézust úgy, mint aki egy későbbi korban Isten szabadító tettének a konkrét kiábrázolása volt. A prófécia egyszeri beteljesedésének hangoztatásával szemben ez a megközelítés Ézs 8,23-9,6-t a jövő számára is nyitva hagyja. Jézus eljövételével ez a szöveg nem veszítette el jelentőségét az Isten szabadítására váró népe számára. (b) Másrészt, láttuk már fentebb, hogy a sötétség és a gyermek motívumok vonatkozásában az Ézs 8,23-9,6 szerzője maga is újraolvas és tovább bont korábbi ézsaiási szövegeket. Az a folyamat, amelynek során az újszövetségi Messiás kép rávetül a 9,5-6 asszír

²³ Azaz azt mondani, hogy egyedül Jézusra illik az „erős isten”, „örökkévaló atya” stb. cím.

kor utáni uralkodójára, tulajdonképpen ugyanezt a szerző által is gyakorolt hermeneutikai hagyományt viszi tovább. (c) Végül, a perikópa nem egy beteljesedett állapotot ír le (nem egy már megtörtént szabadulásról, és egy már megszületett uralkodóról beszél), hanem nyitott a jövő felé.²⁴ Ennek a prófétai aspektusnak a lehetőségeit, az eljövendő uralkodó felé való odafordulást hermeneutikailag kétségtelenül jogosan, és az Ézs 9,5-6 szerzőjének szellemében merítik ki az újszövetség evangélistái – és ennek nyomán a későbbi keresztyén teológia – akkor, amikor az Ézs 9,5 békefejedelmét a Dávid házából származó Jézus Krisztussal azonosítják. Ez az értelmezés viszont alapvetően különbözik attól a szemlélettől, mely szerint Ézs 9,5-6 eleve és kizárólag a Jézus eljövételéről beszélne. Az igehirdetésre nézve ez azt jelenti, hogy a prédikációban szükségszerűen számolni kell ezekkel az értelmezési sikkokkal. A messiási értelmezést megelőzően arról is beszélni kell, hogy mit üzent ez a prófécia annak a hallgatónak, akit a szerző a saját korában akart megszólítani.

3. Prédikációvázlat

Világosság, öröm, szabadság, békesség – röviden ezek Ézs 8,23-9,6 legfontosabb kulcsszavai. De amikor e szavakat halljuk, számunkra mindegyik kifejezés szorosan kötődik a karácsonyi történetekhez is. Amolyan ünnepi hangulatot keltő képek, amelyeket egy-egy fennkölt pillanat futó élményeként ismerünk. Bevillan a megterített asztal, az ünnepi gyertyafény, a becsomagolt ajándék, a békés családtagok mosolygó arca. De ez a prófécia nem erről szól; nem egy rövid örömmünnepről. A képek itt egy tartós, maradandó állapotot írnak le, amely Isten népére vár. El lehet-e ide jutni? Oda, hogy mindez ne csak futó élmény, hanem állapot legyen? S ha igen, hogyan?

*

Ez a prófécia először sok évszázaddal Krisztus születése előtt hangzott el, egy olyan korban, amikor Isten népének egykori dicsőségét az ókor egyik nagybirodalma, Assíria árnyékolta be. Nem magától jött, hanem hívták. Ézsaiás próféta könyvében arról olvasunk, hogy Áház, Jeruzsálem uralkodóját a két szomszédos kis ország, Samária és Damaszkusz királyai fenyegetik. A próféta azonban az Istenben való hitre és kitartásra buzdítja őt és népét, és Jeruzsálemnek biztos győzelmet ígér. De Áház másként gondolkodik. Amolyan józan réal-politikus ő, aki úgy véli,

²⁴ Sok más bibliafordítással szemben, a magyar fordításokban helyesen jelenik meg a héber perfectum igék jövő idejű értelmezése (a nép látni fogja a világosságot, az uralkodó születni fog, stb.). Vö. Czani, *Ézsaiás*, 164.

hogy a hitnek helye van a templomban. De amikor konkrét csaták zajlanak, akkor nem lehet a lélek fegyvereivel küzdeni. Az élet kemény valóságai közepette Ézsaiás Istenre való hagyatkozásról szóló üzenete számára nem tűnik elég kézzelfoghatónak. Áháznak más fegyver kell. S komoly pénzzel fölbérelti a kor legnagyobb háborús gépezetét, Asszíriát, hogy az őt fenyegető két kiskirályt félre tegye az útból. Asszíria jön is, de Júda igazából csak ekkor ébred rá arra, hogy míg egyik királytól megmenekült, valójában eladta magát egy másiknak.

Az is kiderül, hogy a vezetői racionalitás valójában csupán ürügy arra, hogy valaki lerázza magáról a prófétát. A jövő felőli bizonytalanságot ugyanis még egy reál-politikus sem tudja csupán a józan ész szintjén kezelni. Kell valami biztosabb fogódzó, ami a lelket is megnyugtatja. Valami egzotikusabb, mint a megszokott ézsaiási igehirdetés. A hasonlóképpen szorult helyzetben levő és Istentől egyre távolabb sodródó egykori Saul királyhoz hasonlóan Áház is „az élők érdekében a halottakhoz fordul” (8,19), azaz a halottidézőknél keresi jövője titkát. Azonban ennek a lépésnek következményeit Ézs 8,21-22 félelmetes képekkel írja le: „Szomorúan és éhesen bolyong a nép az országban. Ha éheznie kell, fölháborodik, gyalázza királyát és Istenét. Fölfelé néz, majd a földre tekint, de csak nyomorúságot és sötétséget lát, nyomasztó borút, homályba taszítva.” A sötét képek jól érzékeltetik: ennél távolabb már aligha kerülhet valaki Istentől.

De prófécia nem áll meg ennél a mozzanatnál. A halál földjén járó nép számára Isten új üzenetet küld. Az új üzenet egy „de”-vel kezdődik, amely jelzi, hogy annak, ami következik köze van ahhoz, ami korábban volt. Az meghirdetett üdv nem irreleváns utópia, nem a jelen történeti helyzettől elszakadó eszkatologikus, végidőkre szóló prófécia (ki éri azt már meg!), hanem olyan leírás, amely éppen a szorongatott helyzetben levőket tájékoztatja a reális szabadulási lehetőségek felől. Sok opció nem áll rendelkezésre, az igaz, de ami van, az biztos. „A nép, amely sötétségben jár nagy világosságot fog látni; akik a sötétség földjén²⁵ lakoznak, azokra világosság ragyog.” Nem a nép találja meg a halál árnyékából kifelé vezető utat, hanem Isten keresi meg őket. Nincsen az a pokoli mélység, ahová az ő fénye be ne világítana. Még ott is, ahol Istent határozottan visszautasították, még ott is, ahol átkozódva fordultak az ég felé, ott is fölragyog a világosság.

Ott ahol világosság van, élet van, öröm van. Amikor Ézs 9 örömről beszél, azt hangsúlyozza, hogy Isten népének oka van az örömezésre. A prófécia háromféle okot sorol fel (három *kí* kezdetű mondat): a rabszolgaság alóli teherrel való felszabadulás (9,3), a véres háborúk és az ellenség megszűnése (9,4) és az új uralkodó eljövetele (9,5-6). Mindháromnál hangsúlyos, hogy Isten a cselekvő. A rabigát nem

²⁵ A sötétség földje (עֲרֵץ צִלְמוֹת *erec calmút*) az a hely, amit a Biblia máshol a halottak birodalmaként ismer (Jób 10,21; vö. Ézs 23,4).

a nép rázza le – amikor megpróbálta ezt saját erejéből, vagy idegen (egyiptomi) segítséggel, még jobban ránehezedett. A jármot Isten töri össze. A harcnak nem a júdai túlerő, hanem Isten maga vet véget (vö. Ézs 37,36). Az új uralkodó egy, a nép közül kimagasló, Jeruzsálem által királlyá választott személy, hanem valaki, aki adatik nekik – így passzívumban, amely mögött Isten maga a rejtett alany. Nem ez az eljövendő uralkodó szerzi a szabadulást, hanem az ő eljövetele is része Isten szabadító tettének.

A születendő uralkodó öt nevet kap, amelyek mindenféle szempontból idegenek a zsidó nevek világában. De pontosan ez az idegenség a lényeg! Mert ami következik Isten páratlan cselekedete lesz. Az öt név – amely az egyiptomi fáraók titulátúráival mutat közeli rokonságot – kifejezi mindazt, amit Izrael egy uralkodótól várhat. Ő az, aki csodás terveket sző, a tervező. Ebben a névben ott van az a higgadtság, amit Ézsaiás próféta folyton számon kért a királyoktól, ti. hogy nem elhamarkodottan cselekszik. A „hős vezér” (esetleg a klasszikus „erős Isten”) a tervek kivitelezéséhez szükséges potenciálról szól. Van hatalma is arra, hogy amit tervez, azt véghez vigye. Az „örökkévaló atya” jelöli a tekintélyt. A Biblia az „atya” elnevezést a tekintéllyel bíró emberekre (tisztviselőkre, prófétákra) alkalmazza. Az „örökkévaló” jelzőben pedig ott van a perspektíva: ennek a királynak van jövőképe. A „békesség fejedelme” név a társadalmi jólétre, a belső integritásra irányítja a figyelmet. Úgy lenni fejedelem, hogy közben béke is legyen – nemcsak az ókorban volt ez komoly kihívás. Az utolsó név „a fejedelemség ura”, amely egyúttal azért feltűnő, mert nem „királyról” beszél. Ezt az uralkodót a prófécia nem nevezi királynak. A király ugyanis Isten maga, az uralkodó pedig az ő erejével regnál.

Isten népének szabadulását a prófécia a Gedeón bíró idején szerzett győzelemhez hasonlítja. Istennek a múltban megmutatott szeretete a látnok számára a jövőre nézve bizonyosságot jelet. A gazdasági világban a merész befektetőket apró betűs szövegek intik arra, hogy egy társaság által a múltban elért sikerek nem jelentenek garanciát a jövőre nézve. Ézs 9 ezt másképpen látja. Istennek a múltban elért sikerei az ő népe számára garanciát jelentenek a jövőre nézve. Ez a hit történeti távlat: az Isten szabadítása nemcsak egyszeri alkalmi ünnep, hanem bizonyosság a jövőre nézve is.

**

Ez a történelmi távlat indokolja azt, hogy az ézsaiási próféciát Jézus Krisztussal kapcsolatba hozzuk. Máté evangélista a halálvölgyben föltámadó világosságot Jézus Krisztus tanításával hozza összefüggésbe (4,15-16). Ott ahol Jézus még nem lépett föl, ahová nem ragyogott be a Hegyi Beszéd tiszta fénye, pontosan olyan sötétség van, mint évszázadokkal előtte a próféta korában. Nem elég az, ha valaki tudja azt, hogy olyan nép leszarmazottja, amelyet Isten egyszer kihozott a sötétség

földjéről. A szabadítás örömeinek élményét minden generációnak át kell élni. Lukács evangélista Jézusban fölismeri azt az uralkodót, akinek Isten átadja a Dávid trónját. Kortársai közül azonban kevesen látják meg azt a nagy szabadulást, amelyet Isten egy gyermek formájában ajándékozott ennek a világnak. Ehhez hasonló következtetésre jut János is: bár az Isten világossága eljött ebbe a világba, a világ nem ismerte meg őt, és nem fogadta be őt. Az a tény, hogy Jézus nemcsak Izrael, hanem az egész „pogányok Galileája” számára világosságot hozott, az ószövetségi prófécia perspektíváit kiterjeszti azokra is, akik nem tartoznak Júda népéhez, amelyhez az ézsaiási szöveg első rendben szólt.

De Jézus Krisztus eljövetelel Ézs 8,23-9,6 nem veszítette el jelentőségét. Az szabadítás eljövele nem egy nagy szimfónia záróakkordja, hanem alapotívum, amely újra és újra megismétlődik. A Krisztusban való beteljesedés pontosan azt bizonyítja, hogy ennek az ígének a próféta korán túl is jelentősége van. Ha van ma olyan hely, ahol sötétség uralkodik, ott újra aktuálissá válhat, beteljesedhet ez az evangélium: a sötétben járó nép nagy világosságot lát! Ha van gazdátlan élet, akkor ott újra érvényes a kijelentés: „gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk”. Mert csak ott ahol *nekünk* születik meg beszélhetünk a prófécia igazi, végső beteljesedéséről. Ott ahol Jézus mindnyájunknak ugyanazt jelenti: azt aki velünk csodákat tervez és visz véghez, aki hitünk harcainak vitéz hőse, aki számunkra távlatokat nyitó tekintély, aki stabilitást és békét hoz, s aki a legfőbb úr életünkben.

4. Példák, képek, szemelvények

Az Ézs 9,5 prófécijának egyik klasszikus zenei földolgozását Georg Friedrich Händel *Messiás* című oratóriumában találjuk. Az oratórium szövege kimondottan bibliai idézetekből áll. A három részes oratórium első fele a Messiás eljövetelére vonatkozó prófécia zenei földolgozását tartalmazza. Az első rész harmadik szakaszában (Ézsaiás könyvéből származó idézetek) kap helyet egy basszus ária, amely a sötétségben ülő nép számára fölragyogó világosságot akarja zenei eszközökkel megragadni. Az idézet Ézs 9,1-ből származik (The people that walked in darkness...),²⁶ Az áriát követi a harmadik szakasz záró darabja, egy csodálatos kórusföldolgozás, amely Ézs 9,5 alapján a megszületett uralkodó fölötti örömről énekel (For unto us a Child is born...).²⁷

²⁶ Lásd pl. <http://www.youtube.com/watch?v=Q-3ecH57mBg>.

²⁷ Lásd pl. <http://www.youtube.com/watch?v=7VynBiI9M3o>.

5. További szempontok az istentisztelet alakításához

Énekek. MRÉ 27 / Az Úr Isten az én világosságom; 80,1-2 / Hallgasd meg, Izrael Pásztora (kezdőének); 200 / Ó maradj kegyelmeddel (vö. 3. vers; záróének); 296 / Szép tündöklő hajnalcsillag; 301 / Új világosság jelenék; 329 / Itt állok jászolod felett (3. vers); 372 / Könyörögjünk az Istennek Szentlelkének (igehirdetés előtt); 485 / Jézus Krisztus szép fényes hajnal; 447 / Uram, bocsássad el (záróének); 510 / Ó, lelkem szent napsugara! (záróének).

Imádság. Hálaadás olyan szabadulásokért (közösségi és egyéni életünkben), amelyben a múltban részünk volt. Hálaadás azért, hogy Jézus Krisztus eljövetele által minket is részesített Isten az ószövetségi prófécia privilégiumában. Kérés, hogy Isten tanítson meg a világosságban élni, a világosság fiaiként élni. Kérés, hogy Isten segítsen fölismerni azokat a lehetőségeket, amelyeket Jézus Krisztusban adott nekünk (a Messiás neveiben rejlő evangélium). Közbenjárni olyan gyülekezeti tagokért, akik életüknek most egy sötét szakaszához érkeztek. Közbenjárni azokért, akik szellemi sötétségben vannak, mert nem ismerik az evangélium világosságát.

6. Felhasznált irodalom

- Alt, Albrecht. Jesaja 8,23-9,6: Befreiungsnacht und Krönungstag. In: *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1953, 2. köt., 206-225.
- Carlson, R. A. The anti-Assyrian character of the oracle in Is. ix 1-6. In: *Vetus Testamentum* 18 (1968), 130-135.
- Czanik Péter: *Ézsaiás könyvének magyarázata. 1-12 fejezet*. Budapest-Utrecht 1983.
- Eshel, Hanan. Isaiah viii 23: An Historical-Geographical Analogy. In: *Vetus Testamentum* 40 (1990), 104-109.
- Goldingay, John. The Compound Name in Isaiah 9:5(6). In: *Catholic Biblical Quarterly* 61 (1999), 239-244.
- Hagner, D. A.: *Matthew 1-13*. Word Biblical Commentary 33A. Waco, TX: Word 1993.
- Høgenhaven, Jesper: On the structure and meaning of Isaiah viii 23b. In: *Vetus Testamentum* 37 (1987), 218-221.
- Rad, Gerhard von. Das jüdische Königsritual. In: *Gesammelte Schriften zum Alten Testament*. Theologische Bücherei 8. München: Christoph Kaiser Verlag, 1961, 203-205.

- Rózsa Huba. *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*. Budapest: Szent István Társulat 2005.
- Sauer, Georg. Jesaja 8,23-9,6: ein Text zum Königs-Krönungs-Ritual in Juda. In: *Wiener Jahrbuch für Theologie* 2 (1998), 381-391.
- Schunck, Klaus Dietrich. Der fünfte Thronname des Messias (Jes. ix 5-6). In: *Vetus Testamentum* 23 (1973), 108-110.
- Thompson, Michael E. W. Isaiah's Ideal King. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 24 (1982), 79-88.
- Wegner, Paul D. Another Look at Isaiah viii 23b. In: *Vetus Testamentum* 41 (1991), 481-484.
- Wegner, Paul D. A Re-examination of Isaiah IX 1-6. In: *Vetus Testamentum* 42 (1992), 103-112.
- Wildberger, Hans: *Jesaja 1-12*. Biblischer Kommentar X/1. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1972.
- Wildberger, Hans. Die Thronnamen des Messias, Jes. 9,5b. In: *Jahwe und sein Volk. Gesammelte Aufsätze zum Alten Testament*. München: Christoph Kaiser Verlag, 1979, 56-74.
- Wolff, Hans Walter. *Frieden ohne Ende. Eine Auslegung von Jes. 7,1-7 und 9,1-6*. Biblische Studien 35. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1962.
- Zimmerli, Walter. Vier oder fünf Thronnamen des messianischen Herrschers von Jes. ix 5b. 6. In: *Vetus Testamentum* 22 (1972), 249-252.